

Devlet-i Aliyye'nin Çöküş ve Yaşatma Süreçlerini Anlatan Bir Basın: Rumence Basını

Olga UNTILA KAPLAN*

Giriş

Osmanlı'daki Rumence basının doğuşu ve gelişimi günümüzde halen gizemini korumaktadır. Bu basının bir kolu Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden kurtulmak için önemli katkıda bulunurken, diğer kolu ise 19. yüzyıl sonunda çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bugüne dek Osmanlı dönemi Rumence basın olgusu Romanya'nın hükümrani olan Osmanlı İmparatorluğu ile bağların ciddi analiz konusu yapılmaması¹ nedeniyle ne Romen ne de Türk araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Osmanlı'da Manastır ve Selânik vilâyetlerinde yaşayan ve Balkan coğrafyasında iki bini yılı aşkın bir geçmişe sahip Romen ulusunun bir kolu olan Arumenlerin² basın faaliyetleri Rumen basın tarihinin gizemini arttıran detaylarından biridir.

* İstanbul Medipol Üniversitesi İletişim Fakültesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü / ORCID: 0000-0003-1525-4989 / okaplan@medipol.edu.tr

Geliş tarihi: 15 Eylül 2020 / Kabul tarihi: 19 Ekim 2020

¹ Radu R. Florescu, "The Romanian Impact Upon The Ottoman Tanzimat", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 0, Sayı 6-7, 2012, 227.

² "Arumenler, Tuna'nın kuzeyindeki kardeşleriyle birlikte kendilerine hep Rumen demişlerdir." Bkz. Theodor Capidan, *Aromânii. Dialectul Aromân. Studiu lingvistic*, Craiova "Fundatiia Scrisul Românesc", 2001, 20. "Tuna'nın güneyindeki Romenler kuzeydekilerle coğrafi olarak değil, tarihsel olarak köken, dil ve isim birliği ile ilişkilidir. Tuna'nın kuzey ve güneyindeki tüm Romenlerin kendilerini Latince Romanus'u devam ettiren bir kelime ile çağırdukları bilinmektedir." Bkz. Matilda Caragiu Marioțeanu, *Dicționar Aromân (Macedo-Vlah)*, Editura Enciclopedică, București, 1997, 444-445; "Latin kökenli Arumen nüfusu Balkan Yarımadası bölgesinde iki bin yıldır varolmaktadır. 750 yıldır Ulahlar olarak biliniyorlar ve kendilerine

Arumenlerin Ulah ismi altında Osmanlı yönetimi tarafından 1905 yılında ayrı bir millet olarak tanınmasına³ rağmen, şimdiye dek Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan azınlıklar arasında bilinmeyen bir azınlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki basın faaliyetleriyle bu azınlık, Osmanlı Devleti'nin “çöküş-yaşatma” süreçlerini açıklayan ulusçu hareketlerin bir başka yüzünü ortaya koymaktadır. Rumence basının büyük katkılarıyla, 1877 yılında Romanya, Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanmış ve Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşamaya devam eden Arumenlerin geleneksel yaşam tarzlarını ve lehçelerini korumak için önemli çabalarda bulunmuştur.

Rumence basına dair birkaç not dışında yeterli sayıda Türkçe kaynak bulunmamaktadır. Bu notlar genellikle Rumence basının nicel boyutuna değinmektedir. Böylece, söz konusu basın ile ilgili ilk notun 1985 yılında Ziyad Ebüzziya⁴ tarafından düşürülmesiyle Osmanlı'da Rumence gazetelerin sayısı 7 olarak belirlenmiştir. Osmanlı'daki Türkçe dışı basınla yakından ilgilenen Orhan Koloğlu, “Ziyad Ebüzziya Memleketeyn”in⁵ tam bağımsızlıktan önceki döneminde yayınlanan gazetelerden bahsetmektedir. Ancak bunların statüsü üzerinde Osmanlı yasalarının etkisi olduğu kanısında değiliz.”⁶ tespitiyle konuya açıklık getirmektedir. Koloğlu'nun bir başka notundan azınlıklar tarafından Sırpça, Rumence, Rusça, Gürcüce, Urduca, Arnavutça, Çerkesçe, Kürtçe, Çingenece gazetelerin Osmanlı ülkesinde, özellikle İstanbul'da yayımlandığı biliniyor.”⁷ bilgisine ulaşılmaktadır. Konu bağlamında önemle belirtilmelidir ki, İstanbul'da, tek bir istisna dışında, Rumence olarak hiçbir süreli yayın neşredilmemiştir.⁸ Ağırlıklı olarak çoğu gazete ve dergi, Osmanlı'da özerk bir statüye sahip Eflâk ve Boğdan Prenslüklerinde yayınlanmıştır. Rumencenin lehçelerinden biri olan ‘Arumence (Ulahça) yayınlar ise, Osmanlı Devleti’nde Arumenlerin yerleşik buldukları Manastır ve Selânik vilâyetlerinde hayata geçirilmiştir.⁹

“İki gelişim çizgisinden oluşan ve Balkan ulusları arasında, ana dilde süreli yayın çıkarma konusunda öncülük etmiş bu Romen gazeteciliği, Osmanlı'da bir ilktir” tanımlamasıyla son dönem Osmanlı'da Romenlerin ulusçu mücadeleleri bağlamında incelenen Rumence gazete ve dergileri üzerinde yapılan ilk ve tek akademik çalışma Olga Untila Kaplan'ın kaleminden çıkmıştır. Türk okurlarına hitap eden *Osmanlı Dönemi'nde Rumence Basın (1829-1912)* adlı bu eserle “memle-

Rumani veya Rumuni diyorlar. Bu iki kolun, onlarla temasa geçen Romen olmayan halklar tarafından Ulah terimiyle tanımlanması, başından beri tek bir ulus var olduğunun kanıtıdır.” Bkz. Gheorghe Hristodol, *Seriiri Istorice Despre Români și Aromâni*, Argonaut, 2011, 209-308.

³ T. Hagi-Gogu, *Romanus și Valabus sau Ce este Romanus, Roman, Român, Aromân, Valah și Vlah* (Bükreş: Tiparul Universitar, 1939), 20.

⁴ Ziyad Ebüzziya, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçe Dili Dışındaki Basını”, *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, İ.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu, 1985, 29-45.

⁵ Osmanlı'ların iki memleket anlamında Eflâk ve Boğdan'a verdikleri isim.

⁶ Orhan Koloğlu, “Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basın”, *Kebikeç*, Sayı 2, 1995, 136.

⁷ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayıncılık, 2006, 43.

⁸ Olga Untila Kaplan, *Osmanlı Dönemi'nde Rumence Basın (1829-1912)*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. III.

⁹ Untila Kaplan, *a.g.e.*, IV.

keteyn” basınının yanı sıra Osmanlı Ulahları tarafından yazılmış ve unutulmaya yüz tutmuş süreli yayınlar gün yüzüne çıkarılmıştır. Aynı yazar *Lumina Dergisi ve Ulusçuluk Hareketlerine Etkisi*¹⁰ ve *Son Dönem Osmanlı’da Arumen (Ulah) Azınlıklarda Basım ve Yayım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme*¹¹ isimli makaleleri Türkçe’ye kazandırdı. Konuya ışık tutan bu çalışmaların dışında Osmanlı’da Ulah azınlıklarının basınına ele alan Makedonca yazılmış en kapsamlı eser Ulah kökenli Stojka Lascu’ya aittir. *Makedonya’daki Arumen Basım Üzerine: “Kardeşlik” ve “Işık” Dergileri*¹² adlı çalışmasında Arumen basın faaliyetleri 1880 yılında Bükreş’te *Fratsiljea întru dreptate* (Adalet İçin Kardeşlik) dergisinin neşredilmesiyle başladığı ve 1914 yılında *Aromânul* (Arumen) gazetesinin yayınlanmasıyla sona erdiği belirtilmiştir. Bu süre zarfında 11 dergi, 26 gazete ve birkaç almanak yayınlanmıştır. Bu süreli yayınların çoğu bağımsız Romanya’da hayata adım atmış, bazıları Türkiye’de dağıtılmış¹³, bazıları ise Osmanlı Devleti’nde yaşayan Arumen aydınlar tarafından yayınlanmıştır.

Burada altının önemle çizilmesi gereken nokta, Osmanlı’daki Arumenlerin en büyük destekçisi Romanya olduğu ve buradaki Rumence ve Rumence’nin lehçelerinden biri olan ‘Arumence (Ulahça) basının aracılığıyla Arumenlerin ulusçu hareketlerinin başlatıcısı ve yaşatıcısı olduğudur. Bahsedilen dönemde Romanya Ulahlarla yakından ilgilenmiş, maddi destek vermiş, gerek sefirleri gerekse Romanya’da kurulan dernek ve cemiyetler aracılığıyla bu topluluğun siyasi, dinî ve kültürel taleplerinin karşılanması için Osmanlı hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur.¹⁴ Bu girişimlerden doğan “Arumen Meselesi” ile Osmanlı’daki Türkçe dışı basın tarihinde emsali olmayan bir örnek ortaya konulmuştur: 1878 yılına kadar Osmanlı’dan bağımsızlık kazanma yolunda faaliyet

¹⁰ Bu makalede, Balkan basın tarihinde ilk kez bir “halk dergisi” olarak yayınlanan ve dünyanın en eski azınlık dergilerinden sayılan *Lumina* adlı derginin yayın hayatını sürdürdüğü 1903-1908 yılları arasındaki sayıları içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Bulgulardan ulusçuluk hareketleri bağlamında Arumenler basın aracılığıyla etnik, linguistik ve dinî varlıklarını korumak için verdikleri çaba ortaya konulmaya çalışılmıştır.

¹¹ Bu makalede, Son dönem Osmanlı’da Arumen (Ulah) azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen veriler yardımıyla 1731-1813 yılları arasında Arumence lehçesinde basılan ilk eserlerin önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı’da 1901-1914 yıllarını kapsayan dönemde Arumenlerin ulusal hareketlerini destekleyen altı süreli yayın hakkında bilgi Türkçe, Makedonca, Rumence ve Rumencenin Arumence lehçesinde yazılan kaynaklardan faydalanılarak tanıtılmaya çalışılmıştır.

¹² Стојка Ласку, *Од Историјата На Ароманскиот печат во Македонија. Списанијата Братство и Светлина*, Scopia (Скопје), 2007.

¹³ Türkiye’de dağıtılan gazetelerinden biri *Fratsiljea întru dreptate* (Adalet İçin Kardeşlik) dergisidir. Bu dergi Arumenlerin ilk süreli yayınıdır. Makedo-Rumen Kültür Derneği’nin yayın organı olan bu derginin ilk sayısı Mart 1880 yılında neşredilmiş ve Türkiye’de dağıtılmıştır. Rumence, ‘Arumence ve Rumca olarak yayınlanan bu dergi sadece bir yıl faaliyet gösterebilmiştir. Bkz. Max Demeter Peyfuss, *Chestiunea Aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Çev. Nicolae-Șerban Tanașoca, Editura Enciclopedică, București, 1994, 55.

¹⁴ Mucize Ünlü, “Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 7, 2009, 9.

gösteren “memleketeyn” Rumence basının tesirinde gelişen ancak Arumenlerin etnik kimliğini korunma çabasında önemli bir rol oynayan Osmanlı’yı yücelten Rumence basındır. Böylece bu basın ulusçuluk çağında dağılan Devlet-i Aliyye’nin “çöküş-yaşatma” süreçlerini açıklamaktadır. “Memleketeyn”de aydınların gazete çıkarma amacı, Rumence’yi kendi parlak köklerine döndürmek, milli duyguyu uyandırmak, ulusal, siyasi ve ekonomik hakları elde etmek için bir mücadeleye katılabilecek etkin bir bilinç oluşturmaktır.¹⁵ Osmanlı’da yaşayan Arumenlerin basın hareketleri ise mevcut siyasi yapı içinde, bağımsız etnik bilincin geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi için hizmet vermektir.¹⁶ Bu amaçlar doğrultusunda yayın hayatına adım atan Rumence gazete ve dergiler, Tuna’nın Kuzey ve Güneyinde yaşayan kendi topluluklarını yönlendirmede önemli bir rol oynadılar.

Kuzeydeki aydınlar, 1829 yılında Rumence gazetelerini ilk kez halkla buluşturmuşlardır. Romenler arasında gerçek anlamda bir devrim yaratan *Curierul românesc* (Romen Postası) ve *Albina românească* (Romen Arısı) gazeteleri Romenlere yeni bir dünya açıp, diğer halklarla uygar bir şekilde iletişim kurarak yaptıklarını, gelişimlerini ve özellikle haklarını göstermişlerdir. Siyaset (izin verildiği kadar), bilim, sanat, edebiyat ve ahlak üzerine çok az ve eksiklerle yazdıkları halde, bütün gazeteler bu konuları ele almışlardır. Onların yardımıyla çok insan

Albina Românească (Romen Arısı), 1829

Curierul Românesc (Romen Postası),
5 Temmuz 1829 / Cuma

¹⁵ Victor Vişinescu, *O istorie a presei române*, Bucureşti, Hyperion XXI, 2000, 17.

¹⁶ Olga Untila Kaplan, „Lumina Dergisi ve Ulusçuluk Hareketlerine Etkisi”, *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCR&SS)*, Cilt 7, Sayı 1, 2017, 436.

sınıfı uyandırılıp, aydınlatılmış ve kamu yaşamına çağrılmıştır.¹⁷ Dahası, Romenlerin milli şuurun gelişmesinde en önemli rol oynayan bu ilk gazeteler, bağımsızlığa giden süreçte Rumence basının oluşmasına da zemin hazırlamışlardır. 1848 yılında “devrimci”, 1859’da “birlikçi”, 1878 yılında ise, “bağımsızlık ilkesini savunan” gazeteleri Romen gazeteciliğinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır. *Dacia literară* (Edebi Dacia), *Propășirea* (Refah), *Pruncul român* (Romen Bebeği), *Reforma* (İslahat), *Poporul suveran* (Özgür Ulus), *România literară* (Edebi Romanya), *Steaua Dunării* (Tuna’nın Yıldızı), *Steaua Dunării. Zimbrul și Vulturul* (Tuna’nın Yıldızı. Bizon ve Kartal), *Dîmbovița* (Dımbovitz), *Românul* (Romen), *Reforma* (İslahat), *Trompeta Carpaților* (Karpatların Borazanı), *România liberă* (Özgür Romanya), *Independența* (Bağımsızlık) ve *Timpul* (Zaman) bağımsızlığa giden süreçte gazetelerinden birkaçıdır.

Güneydeki aydınlar, 1900’lere doğru, “Arumenlerin Hareketli Çağ” olarak nitelendiren 19. yüzyılda ulusal kültür hareketleri kapsamında son dönem Osmanlı’da Arumen azınlıklarda basım ve yayım faaliyetleri başlatmışlardır. Balkan halkların arasında benzeri olmayan bir tecrübeyle ana dilinde basılan ilk gazete ve dergi ortaya çıkmıştır. Buna bir kanıt olarak Arumen aydın Nicolae Batzaria’nın zamanın basınında yazdığı notları gösterilebilir:

Farz edelim ki; buralarda bu yola ilk çıkanlar biziz, faydalı kitapların ve dergilerin halka yayılan da biziz.¹⁸

Asıl adı Nicolae Constantin Batzaria olan fakat Osmanlı kaynaklarında adı Basarya ya da Besarya diye geçen Besarya Efendi, aslen Ulah olup¹⁹, Arumenlerin kültürel hareketlerinde büyük bir rol oynamıştır. Manastır’daki Romen Lisesi’nde tarih profesörü olan Nicolae Batzaria’nın yönetiminde Türkiye’nin Avrupa Kıtası’nda 1901-1902 yılları arasında *Frățil’ia* (Dostluk) adlı ilk Arumen dergisi yayınlanmıştır.²⁰ Arumenlerin en iyi süreli yayını kabul edilen *Lumina* (Işık) dergisi²¹, 1903-1908 yılları arasında Manastır Romen Lisesi’nin öğrenci ve profesörler tarafından yazılmıştır. Bahsi geçen derginin editörlüğü yine Batzaria tarafından yapılmıştır. Burada dikkat edilmesi en önemli nokta derginin hangi kurumlar tarafından desteklendiğidir. Dergi, 1903 yılında Osmanlı Devleti’nde bulunan Romen profesörler, öğretmenler ve papazlar tarafından kurulan *Asociația corpului didactic și bisericesc pentru învățătura poporului român din Imperiul Otoman*

¹⁷ Mihail Cogălniceanu, “Jurnalismul românesc în 1855”. Bkz. Marian Petcu, *Istoria presei române*, Tritonic, București, 2002, 30.

¹⁸ Olga Untila Kaplan, “Son Dönem Osmanlı’da Arumen (Ulah) Azınlıklarda Basım ve Yayım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı Karadeniz Teknik Üniversitesi & Berlin Humboldt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları*, Ed. Leyla Aydemir, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye, Aralık 2017, 338.

¹⁹ Soner Sert, Sıradışı Bir İttihatçı: Besarya Efendi, *gazeteduvar.com*, 24 Ekim Perşembe 2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/10/24/siradisi-bir-ittihatci-besarya-efendi>

²⁰ Maria Magiru, Români balcanici - Aromâni, *Biblioteca culturii aromâne. Proiect Ardebela*, Editura T. C. SEN Sibiu-Constanța, Constanța, 2001, 13.

²¹ Tiberiu Cunia, “Zbor di la ridactsie”, *Rivista di literatură și studii armeni*, Cilt 16, VII (1), 2000, 6.

(*Osmanlı İmparatorluğu Romen Öğretim ve Din Derneği*)'nin önemli katkılarıyla basılmıştır. Bu durum, İlber Ortaylı'nın "Balkan ulusçuluğu gazeteye çok şey borçludur. Gazeteci, öğretmen ve din adamı; Balkan uluslarının hayatında olduğu kadar, başka hiçbir Avrupa ulusunun hayatında ve tarihinde bu kadar etkili ve önemli trio'ya rastlanamaz"²² sözlerini doğrulamaktadır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki, 'Arumence süreli yayınların editörlüğünü yapan aydınlar, sadece gazeteci, öğretmen ve din adamı değil, Osmanlı yönetiminde görev alanlar da olmuştur. Nicolae Batzaria'yı buna uygun bir örnek olarak gösterilebilir. Meclis-i Ayan üyeliğine, Bâb-ı Âli Baskını sonrasında da Nafia Nazırlığı'na getirilen, Birinci Balkan Savaşı sonrası toplanan Londra Barış Konferansı'na Osmanlı Devleti temsilcisi olarak katılan Batzaria'nın²³ Rumence ve Rumence'nin 'Arumence lehçesinde yaptığı basım ve yayım faaliyetleriyle "sıradışı bir İttihatçı"²⁴ olarak Arumen azınlıkların Osmanlı Devleti sınırları içinde, dillerini ve varlıklarını sürdürebilmeleri için mücadele etmiştir. Batzaria, Makedonya sorunundaki çabalarının devamında "bütün Arumenlerin konuştuğu ve anlaştığı bir dilde yazılan ilk gazetesi"ni²⁵ çıkardı. 1908-1909 yılları arasında Selânik'te 'Arumence lehçesinde yayınlanan *Deşteptarea* (Uyanış) gazetesinin adı, en iyi şekilde Arumenlerin ulusal bilincin uyanışı, dilini, tarihini, kendi örf ve adetlerini yeniden canlandırması umudu ifade etmiştir.²⁶ Selânik'te, Rumence'nin 'Arumence lehçesinde başka iki gazete neşredilmiştir: *Lumina* (Işık) ve *Dreptatea* (Adalet) adlı gazeteleridir. Bu süreli yayınlar 1909 yılından Birinci Balkan Savaşı'na kadar faaliyet göstererek, Arumenlerin etnik kimliğini yaşatmaya devam etme iradesiyle tarihe geçmiştir. 1 Şubat 1912 tarihinde Selânik'in Karaferye (bugünkü Veria) kazasında *Flambura* (Bayrak) gazetesinin yayınlanmasıyla Osmanlı'da Rumence ve Rumence'nin 'Arumence lehçesinde yayınlanan süreli yayınların dizisi sona ermiştir. Balkan savaşları sırasında Makedonya'yı kaybeden Osmanlı Devleti, 8 Kasım 1912 günü Selânik'i de Yunan kuvvetlerine terk etmek zorunda kaldı. Böylece Osmanlı'da basın aracılığıyla kurulan, devam ettirilen ve yaşatılan Arumen Birliği feshedildi.

Yüzyıl önce Makedonya'da yayınlanan Ulahça dergiler, gazeteler ve almanaklar Balkan basınında onurlu bir yere sahiptir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kısmındaki çok uluslu ve çok dinli alanda modern kültürün gelişmesine katkıda bulunmuştur²⁷.

²² İlber Ortaylı, "Osmanlı Bulgar Basını Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 26, 254.

²³ Soner Sert, *a.g.e.*

²⁴ Kendi toplumunun iyiliği ve Türklere rağmen yeni bir Türkiye için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye olan Besarya Efendi İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde yer alan ilk Hıristiyan. Bkz. Soner Sert, *a.g.e.*

²⁵ Maria Magiru, *a.g.e.*

²⁶ Untila Kaplan, *a.g.e.*, 174.

²⁷ Ctojka Lacky, *a.g.e.*, 101.

I. Materyal ve Yöntem

Bu araştırmada, Osmanlı döneminde Romenlerin basın faaliyetleri üzerine bir değerlendirme yapabilmek için bu topluluğun iki dönemden oluşan millî bilincin uyandırılmasında önemli bir araç olarak kullanılan gazete ve dergiler literatür taraması ve içerik analizi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler yardımıyla 1829-1878 yılları arasında bağımsızlığa giden süreçte “memleketeyn” Rumence basını ve 1900’lerin başlarında Osmanlı’da hayat bulan Arumenlerin gazete ve dergilerinin önemini ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son dönem Osmanlı’daki Türkçe dışı basın tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Rumence ve Rumencenin ‘Arumence lehçesinde yayınlanan süreli yayınlarının isimlerini, kısa bir tanımını ve özelliklerini verildikten sonra, Devlet-i Aliyye’nin “çöküş-yaşatma” süreçlerini açıklayan içerikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

II. “Memleketeyn” Rumence Basın

19. yüzyılda ulusal Rumence basının oluşmasıyla birlikte Eflâk ve Boğdan prensliklerinin bağımsızlık fikri kendini yeniden göstermiştir. Romen aydınlar, Osmanlı Devleti’nden tamamen özgür kalabilmek için bir reform hareketi başlatmışlardır. Bu girişimde Rumence basının rolünün büyüktür. Gerçekten, bağımsızlığa giden süreçte Romen basını, 1829, 1848, 1859 ve 1877 yıllarında gerçekleşen olaylara damgasını vurmuştur²⁸.

1829 Rumence Basın: Romenlerin ulusçuluk ve bağımsızlık hareketlerinin en büyük dönüm noktasıdır. 1829 Edirne Antlaşması ile özerklik tanınan Eflâk ile Boğdan’ı birleştirme çabaları yayın hayatına başlayan *Curierul românesc* (Romen Postası) ve *Albina românească* (Romen Arısı) gazeteleri aracılığıyla desteklenmiş, bağımsızlık yolunda kitleler aydınlatılmış, bilinçlendirilmiş ve millî duygunun uyandırılmasında önemli katkıda bulunmuştur. Bu gazetelerin kurucuları, dilin ulusal uyanışının vazgeçilmez bir parçası olduğunu savunmuşlardır. *Curierul românesc* gazetesi başyazarı Ion Heliade Rădulescu, “Dilimiz, Romanya’nın geleceğinin dili olacak, Millî edebiyatın karşısına parlak ve zarif kalacaktır”²⁹ sözlerini destekleyen *Albina românească*’nın kurucusu Gheorghe Asachi, “Dört milyon Romen tarafından konuşulan dili en yüksek seviyeye getirmek, artık geciktirilemez, görevimizdir”³⁰ tespitinde bulunmuştur.

1848 Devrimci Rumence Basın: Eflâk ile Boğdan prensliklerinin siyasi durumuna karşı sağlam bir kalkan oluşturup, halkın haklarını ve özgürlüklerini savunmuştur. Osmanlı hâkimiyeti ve Rus himayesinde bulunan Eflâk ve Boğdan prenslikleri siyasi özerkliğe sahipti, ancak Osmanlı İmparatorluğu’na etkin bir şekilde dâhil edilmedikleri için hükümdarla ilişkilerde büyüyen bu özerklik, devrim öncesindeki Rusya’nın himayesi altında Romen ülkelerin siyasi varolu-

²⁸ Olga Untila Kaplan, *Osmanlı Dönemi’nde Rumence Basın*, a.g.e., 182.

²⁹ Ion Heliade Rădulescu, Chemare, *Curierul românesc*, Yıl XVIII, No: 26, 25 Mart 1846, 22.

³⁰ Gheorghe Asachi, Înştiinţare despre Gazeta românească din Ieşi, *Albina românească*, 17 Nisan 1829, 2.

şunu tehlikeye atılma riski taşıyordu.³¹ Halk adına Romen aydınlar, 1848 devrimci basın aracılığıyla sansürün kaldırılması, “özerkliğin genişletilmesi ve Rus himayesinin kaldırılması”nı³² talep etmişlerdir.

Romen basın tarihinde 1848 Devrimi’ne tanık olan *Pruncul român* (Romen Bebeği), *Reforma* (Islahat) ve *Poporul suveran* (Bağımsız Millet) gazeteleri, stratejik mülahazalardan dolayı, Eflâk ve Boğdan prensliklerinin bağımsızlık sorununu doğrudan ortaya koymamışlardır. Ancak, makalelerin içeriklerinde saklanan belirli formülasyonlar, Romen Milleti’nin gerçekleşecek büyük hedefini ortaya çıkarır niteliktedirler.³³ Nicolae Bălcescu *Poporul suveran* gazetesinde 1848 olayları bağlamında Osmanlı ile ilişkileri şu satırlarla ortaya koymuştur:

Mutlak bir bağımsızlık kazanmamızın zamanı henüz gelmemiştir. Antlaşmalara göre, siyasi durumumuz hâla iyidir, ancak bu durum Osmanlı Devleti tarafından korunmalı ve bizim tarafımızdan sebatla desteklenmelidir. Unutmayalım ki; kanımızı dökmeye mecbur kalırsak, milliyetimizi ve haklarımızı savunmak bizim görevimizdir. Bu kutsal savaşı kaybedersek, ana babalarımızın yaşadığı gibi mertçe kaybedelim ve onlar gibi haykırılım: Ülkemiz geniş bir mezar haline getirilsin; ama neticede Romenlerin ülkesi olarak kalsın, daha iyi!³⁴

Bağımsızlık-bağımlılık yönünden değerlendiren 1848 olayı da ilgi çekicidir: Romanya’nın gelmiş geçmiş en büyük tarihçisi sayılan Nicolae Iorga, bir taraftan, devrim günlerinde Romenlerin Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmak istediğini söylemişse de diğer taraftan ise Türklerin değerli tarihçisi Enver Ziya Karal’ın ifadesiyle devrimin öncüleri “bağımsızlık taraftarları” olarak değerlendirilmiştir.³⁵

1859 Birlikçi Rumence Basın: Romenlerde üniter devlet ve Millî bağımsızlığı kazanma fikrini geliştirilen bir basındır. Faaliyetlerine, *România literară* (Edebi Romanya) dergisi ve *Steaua Dunării* (Tuna’nın Yıldızı) gazetesi ile 1855 yılında başlamıştır. Sayfalarındaki Romen prensliklerinin geleceğine değinen ve Anayasa anlamında gelen 1858 tarihli Paris Antlaşması Romenlerde geniş bir yankı bulmuştur. *Steaua Dunării*, *Zimbrul și Vulturul* (Tuna’nın Yıldızı. Bizon ve Kartal) ve *Dâmbovița* (Dımbovitzta) isimli gazetelerde 1859 yılında “Birleşmiş Prenslikler”in Prensi olarak seçilen Alexandru Ioan Cuza’nın Büyük Güçler tarafından tanınması konusunda yorumlar yapılmıştır. *Dâmbovița*’ya göre; Bogdan’ın prensinin, Eflâk’ta da prens olarak seçilmesi çok büyük bir sensasyon yaratmıştır İstanbul’da. Bu seçim, Osmanlı’da yaşayan Hıristiyanlar arasında, manevi olarak Romen ulusunu yükseltmiş ve Romenlere saygı duyulmasını sağlamıştır. Özellikle, vatanseverlik duygusuna sahip olan Yunanlılar ve Sırpalar, bunu daha çok his-

³¹ Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor 1774/1784-1918*, Editura Universitară, Bükreş, 2006, 124.

³² Nicolae Isar, *a.g.e.*, 134.

³³ Olga Untila Kaplan, *a.g.e.*, 206.

³⁴ Nicolae Bălcescu, *Drepturile românilor către Înalta Poartă*, Poporul suveran, Yıl: I. No: 15-16, 2-6 Ağustos, 1848, 57-58.

³⁵ Olga Untila Kaplan, *a.g.e.*, 220.

setmişlerdir.³⁶ Bu bağlamda 1859 yılında *Reforma* (Islahat) gazetesi sayfalarında şu satırlara yer verdi: “Bugün, bütün ezilen uluslarda özgürlük ve milliyet fikrinin yeniden canlandırıldığını görüyoruz.”³⁷ Bu fikrin ışığında 1849-1859 yılları arasında faaliyet gösteren birleşme fikrini savunan birlikçi basın yerine, bağımsızlık ilkesini savunan bir basın ortaya çıkmıştır. Bundan sonra bu basın, Boğdan ve Eflâk Birleşmiş Prenslikleri’nin Osmanlı Devleti’nden tam bağımsızlığını kazanmasının yollarını bulmak arayışındaydı.³⁸

1877 Bağımsızlık İlkesini Savunan Rumence Basın: Eflâk ve Boğdan prensliklerinin birleşmesinden ve Romanya’nın bağımsızlığını kazanana kadarki dönemi kapsayan gazetelerinden oluşmaktadır. Bu gazeteler iki amaca hizmet eder: Bağımsızlık ilkesini savunmak ve savaş alanından haberleri alıp, kamuoyuna sunmaktır. Faaliyet gösterdikleri dönemlerini dikkate alarak, konu açısından bu süreli yayınlar birbirlerini tamamlamaktadır. Bağımsızlık ilkesini savunan basın, Romen Milleti’nin özgürlük yolunun ilk aşamasında verilen mücadelesini yansıtırken, savaş basını 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Romenlerin durumunu, başarılarını ve başarısızlıklarını ortaya koyarak bağımsızlık yolunun ikinci aşamasında faaliyet göstermiştir.³⁹ Bağımsızlık ilkesini savunan gazeteler arasında *Românul* (Romen), *Buciumul*, *Trompeta Carpaților* (Karpatların Borazanı), *Unirea* (Birlik) ve *Proprietarul român* (Romen Sahibi) yer almaktadır. *România liberă* (Özgür Romanya), *Războiul* (Savaş), *Dorobanțul* (Piyade Asker), *Steaua României* (Romanya’nın Yıldızı) gazeteleri savaş basının en önemli örnekleridir.

III. Manastır ve Selânik Vilâyetlerinde Rumence Basın

19. yüzyılın ikinci yarısında, Balkan Yarımadası’ndaki Arumenlerin etnolinguistik uyanışına dayalı ulusal-kültürel hareketleri başlamıştır. Doğu Latinizminin mirasçılarının çoğunluğu Helen diline ve medeniyetine bağlı olduğu halde, çok olmasa da aydınlatılmış sayıları artmaya devam ediyordu. Arumen okullarına devam edenler, kendilerini Latinizmin Balkan kolunun üyeleri olarak tanımlamaya başlamışlardı.⁴⁰ Ancak Arumen kimliğinin yaşatılması kolay olmamıştır. 1880’lerden itibaren Makedonya’da Bulgar-Rum mücadelesi yoğunlaştıkça Rumlar bölgede etkinliklerini artırmak için Ulahları asimile çalışmalarına hız vermişlerdir. Bu süreçte Romanya Ulahların yanında yer almış ve millet olarak tanınmaları noktasında Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunmuşur.⁴¹ Osmanlı yönetimi tarafından desteklenen bu girişimleri sayesinde Balkanlar’da Arumenlerin etnik, linguistik ve dinî varlıklarını yaşatılmıştır. Osmanlı’nın dağılmasıyla Balkan halklarının ulusçuluk hareketlerinin ana amacı olan ulus-devletler oluşturma çabasından farklı olarak Arumenlerin hedefi Osmanlı Dev-

³⁶ Programa, *Dâmbovița*, Yıl: I, No: 34, 4 Şubat 1859, 139.

³⁷ I. G. Valentineanu, *Revista politică, Reforma*, 13 Eylül 1859, 9.

³⁸ Olga Untila Kaplan, *a.g.e.*, 251.

³⁹ Olga Untila Kaplan, *a.g.e.*, 259.

⁴⁰ Ctojka Lacky, *a.g.e.*, 7.

⁴¹ Mucize Ünlü, *a.g.e.*, 15.

letî'ni yaşatma ülküsüne hizmet etmek ve bununla birlikte bir Arumen birliği sağlamaktır.⁴² Bu zor görev, Manastır ve Selânik vilâyetlerinde yayın hayatına adım atan Rumence ve 'Arumence lehçesinde neşredilen gazete ve dergilerine düşmüştür.

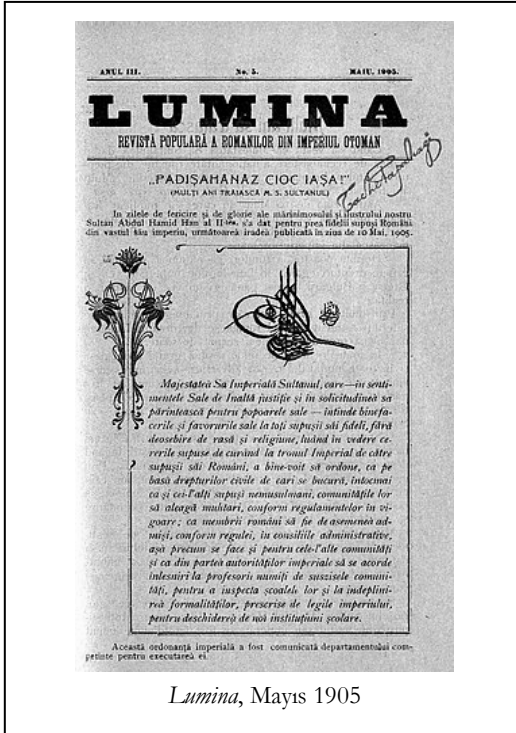
Frăți'l'ia 1901 yılında Manastır'da ve 1903 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan *Frăți'l'ia* dergisi Osmanlı topraklarında neşredilen ilk Arumen süreli yayındır. Bu coğrafyada yaşayan ve çalışan aydınlar tarafından yayınlanan bu dergi, Rumence dilinde yazılmış birkaç makale dışında, çoğunlukla Ulahça lehçesiyle yazılmıştır. Anadilinde basılan bu dergi, maddi yardım toplamak için Arumenlere seslenip, ülkedeki gençler, yetişkinler, öğretmenler ve profesörlerle çalışmayı amaçlamıştır:

Lehçemizin yok edilmemesini, unutulmamasını ve bizim tarafımızdan korunması ve ölümden kurtarılması amacıyla, Arumenler arasında ve yabancı ülkelerde en iyi şekilde tanıtmak ve güzelleştirmek, halkımızın özelliklerinden söz etmek gereklidir.⁴³

Romanya Akademisi Kütüphanesi'nde bulunan bu derginin sayılarını inceleyen araştırmacı Stoica Lascu, 2013 yılında Romanya'da düzenlenen *Edebiyat, Söylem*

ve Çok Kültürlü Diyalog adlı konferansında "*Frăți'l'ia*'da yayınlanan ilk makalelere atıf yaparak, derginin amacına ve 'Arumence meselesine ilişkin editörün tutumuna vurgu yapmıştır:

Arumen kardeşlerim, konuştuğunuz tatlı ve güzel dilinizde size hitap ediyoruz: uyanın ve kendinizi aydınlatın. Üzerinizdeki karanlığı kaldırın. Siz büyük bir ulusun parçasısınız, damarlarınızda asil kan akıyor, bir tarihiniz ve büyük bir geçmişiniz var. Tüm dünyanın kralları olan atalarınızı, o genç ve güçlü Romenleri hatırlayın. Makedo-Rumen kardeşlerim, bu dergi aydınlatmanızı sağlayacaktır. Size doğru yolu, ilgi alanlarınızı ve geçmişinizi göstereceği bir başka harika ve değerli şeyi var: İlk göreviniz

⁴² Olga Untila Kaplan, *Lumina Dergisi ve Ulusçuluk Hareketlerine Etkisi*, *a.g.e.*, 437.

⁴³ Olga Untila Kaplan, *a.g.e.*, 168.

vatan sevgisi, büyük Osmanlı yönetimine, Ulu ve İyi Sultan II. Abdülhamid'e bağlılıktır. *Frătil'ia* dergisinin amacı budur.⁴⁴

Editörleri Nicolae Batzaria, Pericle Papahagi ve Nuși Tulliu'dur.

Lumina dergisi, *Revista Populară a Românilor din Imperiul Otoman* (Osmanlı İmparatorluğu Romenlerin Halk Dergisi) altbaşlığıyla 1903-1908 yılları arasında Manastır vilâyetinde Osmanlı İmparatorluğu Romen Öğretim ve Din Derneği tarafından basılmıştır.⁴⁵ Arumenlerin en iyi süreli yayını kabul edilen *Lumina*⁴⁶ dergisinin içeriğinin dörtte üçü edebi dilde ve sadece dörtte biri Makedo-Rumen lehçesinde yazılmıştır. "Böylece inanıyoruz ki, asıl Romen dili daha çok yayılıp, Krallık'ta ve Makedonya'daki konuşulan dilin kardeşliği görülecektir"⁴⁷ sözleriyle dergi, 'Arumence Rumencenin lehçelerinden biri olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Lumina'nın sayfalarında yer alan makalelerde Arumenlerin linguistik varlığı ile Osmanlı Sultanı arasındaki bağlantının önemini vurgulamakta yarar vardır. Bu yönde yaklaşım sergileyen Constantin Belimace kaleminden çıkan "II. Abdülhamid Sultanı'na Marş"ı değerlendirmek mümkündür. 9/22 Mayıs tarihli fermanıyla Sultan II. Abdülhamid Arumenlerin millet haklarını tanımıştır.⁴⁸ Aydınlar müjdeyi Osmanlı Sultanı'na ve Osmanlı Devleti'ne saygı dolu metinlerle karşılamışlardır: "Arumenlere Millet özgürlüğü verdin, Yüce Padişahımız" (Constantin Belimace)⁴⁹. *Lumina*'nın bir başka makalesinde şu sözlerle rastlamak mümkündür:

Bizim cömert ve büyük Sultan II. Abdülhamid'in mutluluk ve zafer günlerinde, büyük imparatorluğunun çok sadık olan vatandaşlarına 10 Mayıs 1905'te yayınlanan İmparatorluk Emri verilmiştir.⁵⁰

Constantin Belimace Osmanlı Sultanı'na şükranlarını böyle sundu:

Arzumuz, Rumlar ve Bulgarlar da olduğu gibi, Romen ulusu İmparatorluk yasaları önünde eşit hak kazanması dün bir rüyaydı, bugün bir gerçek olmuştur. 'Arumence konuşulan her yerde ve her zamanda düşmanlarımızın kurduğu aldatıcı tuzaklara karşı biz, anne babamız ve atamız gibi, Sultan'ın görkemli tahtına inanç ve bağlılık duygularıyla sadık kaldık. Milletimizin kaderini İmparatorluk geleceğine bağlayarak, umut ve mutluluk, hayat ve kaderimizi çoktan hükümdarlarımıza emanet ettik. Bu nedenle, bugünkü Arumen halkımız ve tüm gelecek nesiller, adaletin ve iyiliğin büyük sevgilisi olan Sultan II. Abdülhamid'e hayatı, sağlığı ve mutluluğu

⁴⁴ Stoica Laşcu, "Elements of Romanian Spirituality in The Balkans - Aromanian Magazines and Almanacs (1880-1914)", *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, C. 1, 2013, 15.

⁴⁵ Maria Pariza, Presa aromână în date, *Proiect Avdela*, Bükreş, Predania, 23 Şubat 2011, <http://www.armanami.org/blog/wp-content/uploads/2019/04/parizaPresaAromana.pdf>

⁴⁶ Gică Gică, Ziare și reviste aromâne la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, *Daima*, Nr: 2, Nr: 4-5, 7.

⁴⁷ Comitetul de redacție, Cuvîntul către cititori, *Lumina*, Nr: 1, 1903, 1.

⁴⁸ Peyfuss, *a.g.e.*, 89.

⁴⁹ Constantin Belimace, M.S. Sultanului Abdul Hamid II, *Lumina*, No: 1, 1903, 3.

⁵⁰ Padişahımız Çok Yaşal, *Lumina* 1905, No: 5, Mayıs 1905, 129.

için ateşli dualar okumakla kalplerinde derin şükran duygularını saklayacaktır.⁵¹

Arumen aydınlar, halkın Türkçe öğrenmesinin büyük bir fayda sağlayacağını düşünmüşlerdir: “Învîtaţi înturceşte!” (“Türkçe Öğrenin!”):

Arumen dili ve Majesteleri Sultan’ın Türk Dilini bilmekten daha gerekli ne olabilir ki?! Yaşadığımız yerden diğer halkların ve insan çeşidinin yaşadıkları yerleri bilmek daha mı önemli?! Türkçe öğrenin! Çünkü sizin iyilik ve yararınız içindir.⁵²

Lumina’nın son sayılarında yazar Cosmescu, Osmanlı Devleti’ne aidiyet duygusunu şu sözlerle ifade etmiştir:

Bugün acımasız kovuşturma dışındayız ve artık dinî hakkımızı Anayasa ile resmileştirdik. Bu nedenle, biz, Arumenler, diğerlerinden daha çok Osmanlı Anayasası savunucularına kalpten teşekkür etmek istiyoruz. Osmanlı vatani çok yaşa! Anayasa çok yaşa! Anayasa’nın destekçileri ve ülkemizin iyiliği için çalışanlar çok yaşa!⁵³

Deşteptarea (1908-1909), Balkan halkları arasında Arumenlerin kimliğin korunmasını savunmuştur. 5 Mayıs 1909 tarihli “Anayasa ve Türkiye’nin Hıristiyan Uluslar” adlı makalede Arumen vatandaşları eşit şekilde koruması sebebiyle, Osmanlı Devleti’ne saygıyla yaklaşmıştır:

Bütün Türkler ve bütün Osmanlı hükümetleri, Arumen ulusu kendi Milleti ve yaşamıyla bağlantılı Osmanlı vatanını güçlendirmek için çalışıyor ve çalışacağını inanması gerekmektedir.⁵⁴

Makalenin en çarpıcı satırlarıyla Arumenlerin Osmanlı’ya muhtaç olduklarını anlatılmaktadır:

Biz, Arumenler, Türkiye’nin sadece var olduğunu değil, büyük ve küçük olmasına da katkıda bulunmak istiyoruz. En iyi Osmanlılar biziz ve biz bunu bütün kalbimizle söylüyoruz.⁵⁵

Lumina (1909-1910), *Dreptatea* (1911-1912) ve *Flambura* (1912-1914) gazeteleri ile Osmanlı’da Rumence ve Rumencenin ‘Arumence lehçesinde yayınlanan süreli yayınların dizisi sona ermiştir. Bu gazetelerin ömrü kısa olup Selanik’te bulunan “Aqaroni” matbaasında basılmıştır. Balkan Savaşları’nın arifesinde son nefesini veren Osmanlı’da bu gazeteler Arumenlerin en büyük umudunu ortaya koymuşlardır:

⁵¹ Mulţi ani trăiască!, *A.g.e.*, s. 130-131.

⁵² Cosmescu, Învîtaţi înturceşte!, *Lumina*, No: 3, Mart 1907, 70-72.

⁵³ C. I. Cosmescu, Constituţiune, justiţie, libertate, egalitate, *Lumina*, Yıl: VI, No: 6-7, 8, 1908, 3-4.

⁵⁴ Stoica Lascu, Contribuţii aromâneşti la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani (“Deşteptarea” - Salonic, 1908-1909), *Perenitatea vlabilor în Balcani. Istorie şi civilizaţie aromânească*, Köstence, Editura Fundaţiei Andrei Şaguna, 1995, 409.

⁵⁵ Stoica Lascu, *a.g.e.*, 410.

S'lumineadzã pupullu armãnescu cã lun"ına aduțe ndriptarea și ndriptatea aduțe unirea, vrarea ce ascapã unã națiune și-n fac fericitã (Arumen halkı aydınlatılıyor çünkü ışık adaleti doğurur ve adalet birlik oluşturur. Bu, milleti kurtaran ve mutlu eden arzudur).⁵⁶

IV. Sonuç

Osmanlı'daki Rumence Basın isimli bu çalışmada son dönem Osmanlı'da Romenlerin ulusal basın hareketleri incelenmiştir. "İki gelişim çizgisinden oluşan ve Balkan ulusları arasında, ana dilde süreli yayın çıkarma konusunda öncülük etmiş Romen gazeteciliği, Osmanlı'da bir ilktir" tespitinden yola çıkarak en önemli gazete ve dergileri analiz ederek Devlet-i Aliyye'nin "çöküş-yaşatma" süreçlerinin irdelenmesi amaçlanmıştır.

Yapılan analizlerin sonucunda ortaya çıkan sonuçlar, Osmanlı'da yarı bağımsız bir statüye sahip olan "Memleketeyn" olarak adlandırılan Eflâk ve Boğdan prensliklerinde 1829-1878 yılları arasında Rumence basın Devlet-i Aliyye'nin "çöküş" süreçlerini hazırlayan bir basın olduğunu göstermiştir. İlk aşamada faaliyet gösteren 1829 basınının amacı "Rumence'yi kendi parlak köklerine döndürmek", ulusal duyguyu uyandırmak ve millî mücadele ruhunu oluşturmaktır. İkinci aşamada amaç, 1848 devrimci basını aracılığıyla "çifte yönetim" altında bulunan Eflâk-Boğdan Romenlerinin haklarını savunmaktır. Özerkliğin genişletilmesi ve Rus himayesinin kaldırılması basın mensubu olan çoğu devrimcilerin en önemli hedeflerinden biri idi. 1859 yılında Romenlerin Eflâk-Boğdan'ı birleştirme isteğiyle birlikte "birlikçi" diye nitelendiren bir basın ortaya çıkmıştı. Bu basının büyük etkisiyle Romenlerde "üniter devlet" kavramı ve ulusal bağımsızlığı kazanma fikri aşılmıştır. 1877 yılında, '93 Harbi' ile olgunlaşan bu fikirler bağımsızlık ilkesini savunan bir basının aracılığıyla ülkenin bağımsızlığa kavuşacağı yollar masaya yatırılmıştır.

Osmanlı'da ulusçuluk çağında Devlet-i Aliyye'nin toprak bütünlüğünü savunan tek azınlığın Arumenler olduğunu söylemek yanlış olmaz. Osmanlı'nın dağılmasıyla Balkan halklarının ulusçuluk hareketlerinin ana amacı olan ulus-devletler oluşturma çabasından farklı olarak Arumenlerin hedefi Osmanlı Devleti'ni yaşatma ülküsüne hizmet etmek ve bununla birlikte bir Arumen birliği sağlamaktır. Yüzyıllardır Osmanlı yönetimine sadık kalan Arumenlerin 1905 yılında "millet" olarak tanınması ulusçuluk hareketlerine yeni bir ivme kazandırmıştır. "Müslüman olmayan diğer uluslarda olduğu gibi eşit olarak yararlanma hakkına sahip" çıkan Arumenler, bundan sonraki dönemde ulusal düşünceler silsilesinde ana dilde verilen eğitime ve kilisede ayin yapma haklarını aramanın peşine düşmüşlerdir.⁵⁷ Osmanlı Devleti dağılana kadar Arumenler tarafından Rumence ve Rumence lehçesinde yayınlanan gazete ve dergiler aracılığıyla etnik, linguistik ve dinî varlıklarını korumuş ve yaşatmışlardır.

⁵⁶ Olga Untila Kaplan, *Osmanlı Dönemi'nde Rumence Basın*, a.g.e., 177.

⁵⁷ Olga Untila Kaplan, *Lumina Dergisi ve Ulusçuluk Hareketlerine Etkisi*, a.g.e., 437.

Kaynakça

- C. I. Cosmescu, "Învățați înturcește!", *Lumina*, No: 3, Mart 1907, 70-74.
- C. I. Cosmescu, "Constituțiune, justiție, libertate, egalitate", *Lumina*, Yıl: VI, No: 6-7, 8, 1908, 3-4.
- Comitetul de redacție, "Cuvîntul către cititori", *Lumina*, No: 1, 1903, 1-2.
- Constantin Belimace, "M. S. Sultanului Abdul Hamid II", *Lumina*, No: 1, 1903, 3.
- Gheorghe Asachi, "Înștiințare despre Gazeta românească din Iași", *Albina românească*, 17 Nisan 1829, 1-2.
- Gică Gică, "Ziare și reviste aromâne la sfîrșitul secolului XIX și începutul secolului XX", *Daima*, No: 2, No: 4-5, 4-8.
- I. G. Valentineanu, "Revista politică", *Reforma*, 13 Eylöl 1859:9.
- İlber Ortaylı, "Osmanlı Bulgar Basını Üzerine Notlar", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 15, Sayı 26, 253-260.
- Ion Heliade Rădulescu, "Chemare", *Curierul românesc*, Yıl: XVIII, No: 26, 25 Mart 1846.
- Maria Magiru, *Româniî balcanici - Aromânii*, Biblioteca culturii aromâne. Proiect Avdabela, (Köstence: Editura T. C. SEN Sibiu-Constanța), 2001.
- Maria Pariza, Presa aromână în date, *Proiect Avdabela*, Bükreş, Predania, 23 Şubat 2011, 1-16. <http://www.armanami.org/blog/wpcontent/uploads/2019/04/parizaPresaAromana.pdf>
- Max Demeter Peyfuss, *Cbestiunea Aromânească. Evoluția ei de la origini până la Pacea de la București (1913) și poziția Austro-Ungariei*, Çev. Nicolae Şerban-Tanaşoca (Bükreş: Editura Enciclopedică, 1994).
- Mihail Kogălniceanu, "Jurnalismul românesc în 1855", Ed. Marian Petcu, *Istoria presei române*, (Tritonic: Bükreş, 2002), 29-38.
- Mucize Ünlü, "Uluslararası Diplomasi ve Ulahlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Cilt 7, Sayı 7, 2009, 9-26.
- "Mulți ani trăiască!", *Lumina*, 1905, No: 5, Mayıs 1905, 130-131.
- Nicolae Bălcescu, "Drepturile românilor către Înalta Poartă", *Poporul suveran*, Yıl: I. No: 15-16, 2-6 Ağustos, 1848, 57-58.
- Nicolae Isar, *Istoria modernă a românilor 1774/1784-1918* (Bükreş: Editura Universitară), 2006.
- Olga Untila Kaplan, "Lumina Dergisi ve Ulusçuluk Hareketlerine Etkisi", *Journal of Current Researches on Social Sciences (JoCRSS)*, Cilt 7, Sayı 1, 2017, 435-452.
- Olga Untila Kaplan, *Osmanlı Dönemi'nde Rumence Basın (1829-1912)* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016).
- Olga Untila Kaplan, "Son Dönem Osmanlı'da Arumen (Ulah) Azınlıklarda Basım ve Yayım Faaliyetleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Berlin Konferansı Karadeniz Teknik Üniversitesi & Berlin Humboldt Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları*, Ed. Leyla Aydemir (Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Aralık 2017), 331-344.
- Orhan Koloğlu, "Osmanlı'daki Türkçe Dışı Basım", *Kebikeç Dergisi*, Sayı 2, 1995, 127-137.
- Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi* (İstanbul: Pozitif Yayıncılık, 2006).
- "Padişahımız Çok Yaşal!", *Lumina*, No: 5, Mayıs 1905, 1-2.
- "Programa", *Dîmbovița*, Yıl: I, No: 34, 4 Şubat 1859, 1-2.
- Radu R. Florescu, "The Romanian Impact Upon The Ottoman Tanzimat", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt 0, Sayı 6-7, 2012, 227-238.

- Soner Sert, “Sıradışı Bir İttihatçı: Besarya Efendi”, *gazeteduvar.com*, (24 Ekim Perşembe 2019), erişim tarihi 2 Şubat 2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/kitap/2019/10/24/siradisi-bir-ittihatci-besarya-efendi>
- Stoica Lascu, “Elements of Romanian Spirituality in The Balkans - Aromanian Magazines and Almanacs (1880-1914)”, *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue*, Cilt 1, 2013, 15-36.
- Stoica Lascu, “Contribuții aromânești la spiritualitatea modernă est-europeană: primul ziar în dialectul aromân din Balcani (“Deșteptarea” - Salonic, 1908-1909)”, *Perenitatea vlahilor în Balcani. Istorie și civilizație aromânească*, Köstence, Editura Fundației Andrei Șaguna, 1995,405-413.
- Ctojka Ласку, *Од Историјата На Ароманскиот печат во Македонија. Списаниемта Братство и Светлина* (Scopia/Скопје, 2007).
- T. Hagi-Gogu, *Romanus și Valahus sau Ce este Romanus, Roman, Român, Aromân, Valah și Vlah* (București: Institutul de Arte Grafice TIPARUL UNIVERSITAR, 1939).
- Victor Vișinescu, *O istorie a presei române* (Bükreş: Hyperion XXI, 2000).
- Ziyad Ebuzziya, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkçe Dili Dışındaki Basını”, *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*, İ.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu, 1985, 29-45.
- Tiberiu Cunia, “Zbor di la ridactsie”, *Rivista di literatură și studii armani*, Cilt 16, VII (1), 2000.

Öz: Osmanlı’daki Türkçe dışı basınla ilgili olarak hiç bilinmeyen gerçekler arasında Rumence basının doğuşu ve gelişimi yer almaktadır. Bu coğrafyada Rumence basının doğuşunu bir taraftan “Memleketeyn” olarak adlandırılan Eflâk ve Boğdan bölgelerinde yaşayan ve çalışan gazeteci, öğretmen ve din adamlarına, diğer taraftan ise Osmanlı yönetimine yakın Manastır ve Selânik vilâyetlerindeki Romen kökenli olan aydınlara borçludur. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin çöküşünü hızlandıran Balkanlar’daki ulusçu hareketleri Rumence basının gelişimini doğrudan etkilemiştir. Başlangıçta kültürel amacı güden bu basın, bölgede yoğunlaşan bağımsızlık savaşları nedeniyle Romen ulusun çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. “Memleketeyn” Romenleri’nin basın hareketleri Osmanlı’dan siyasi bağımsızlığı kazanacak güçlü bir kamuoyu oluşturmayı amaçlarken, Manastır ve Selânik vilâyetlerindeki yaşayan Rumenlerin basın hareketleri mevcut siyasi yapı içinde, bağımsız etnik kimliğin korunması ve yaşatılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Bu çalışmada en önemli gazete ve dergilerin içerik incelemesiyle elde edilen sonuçlar yardımıyla, 1829-1912 yılları arasında Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan ve gelişen Romen gazeteciliği olgusu tartışılmıştır. Çalışmada kullanılan kaynak tarama yöntemlerinin yardımıyla Rumence, ‘Arumence, Makedonca, İngilizce ve Türkçe olmak üzere 5 dilde Osmanlı’daki Rumence basın ile ilgili literatür incelenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar; Osmanlı’daki Türkçe dışı basın tarihinde Devlet-i Aliyye’nin “çöküş-yaşatma” süreçlerini önemli ölçüde açıklayan Rumen basını üzerine Türkçe olarak hazırlanan tek bir kaynak dışında, yapılmış bilimsel çalışmalar bulunmamaktadır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı’daki Türkçe Dışı Basın, Rumence Basın, Arumenler (Ulahlar)

A Press Explaining the Decline and Survival Process of the Devlet-i Aliyye: Romanian Press

Abstract: The emergence and development of the Romanian press are among the unknown facts about the non-Turkish press in the Ottoman Empire. In this geography, it owes the birth of the Romanian press to journalists, teachers and clergymen living and working in Eflak and Boğdan regions, which are called “memleketeyn” on the one hand, and on the other hand to the Romanian intellectuals in the provinces of Manastır and Thessaloniki, which are close to the Ottoman administration. Influenced by nationalist movements in the

Balkans, which accelerated the collapse of the Ottoman Empire in the 19th century, Romanian influenced the development of the press directly. This press, which originally pursued a cultural purpose, acted in the interests of the Romanian nation due to the independence wars concentrated in the region. While the press movements of the “Memleketeyn” Romanians aimed to create a strong public opinion that would gain political independence from the Ottoman Empire, the press movements of the Romanians living in the provinces of Manastir and Thessaloniki played an important role in the preservation and survival of the independent ethnic identity within the current political structure. In this study, the phenomenon of Romanian journalism that emerged and developed in the Ottoman lands between 1829-1912 was discussed with the help of the results obtained from the content analysis of the most important newspapers and magazines. With the help of the source search methods used in the study, the literature about the Romanian press in the Ottoman Empire was examined in 5 languages, Romanian, ‘Arumence, Macedonian, English and Turkish. Results obtained in the study; In the history of the non-Turkish press in the Ottoman Empire, there are no scientific studies other than a single source prepared in Turkish on the Romanian press, which explains the “collapse-survival” processes of the Ottoman Empire.

Keywords: Non-Turkish Press in the Ottoman Empire, Romanian Press, Arumens (Vlachs)